

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата економічних наук, доцента,
старшого наукового співробітника лабораторії польових досліджень з
добривами та управління якістю продукції Національного наукового центру
“Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського”

Улько Євгенія Миколайовича

на дисертаційну роботу

Наумчука Віктора Володимировича на тему:

“Інституційні засади управління земельними ресурсами в умовах ринкових
трансформацій”,

поданої на здобуття ступеня доктора філософії

зі спеціальності 073 – Менеджмент

галузі знань 07 – Управління та адміністрування

у разову спеціалізовану вчену раду

Поліського національного університету

1. Актуальності теми та її зв'язок з науковою тематикою.

Актуальність дисертаційного дослідження щодо інституційних засад управління земельними ресурсами в умовах ринкових трансформацій обумовлена зростаючими викликами у сфері земельних відносин, що виникають унаслідок соціально-економічних та екологічних змін, а також воєнних дій на території України. Управління земельними ресурсами є стратегічно важливим для забезпечення сталого розвитку економіки, продовольчої безпеки та збереження екологічної рівноваги. В умовах ринкових трансформацій виникає потреба у вдосконаленні інституційної інфраструктури, оптимізації правового регулювання земельних відносин, розширенні можливостей моніторингу стану використання земельних ресурсів та запобіганні їхньому виснаженню і деградації.

Сучасні тенденції управління земельними ресурсами вимагають не лише ефективного державного регулювання, а й розробки механізмів інтеграції екологічних стандартів у систему землекористування. Ключовими аспектами є забезпечення прозорості земельних відносин, створення ефективного кадастрового обліку, зменшення корупційних ризиків у сфері землеволодіння, посилення державного контролю за дотриманням екологічних норм та запровадження цифрових технологій для обліку і моніторингу використання земель. Особливу увагу слід приділити питанням збереження родючості ґрунтів, оскільки їх деградація може призвести до значних економічних і соціальних втрат. Відсутність належного моніторингу земель, слабкість державних інституцій у сфері контролю за землекористуванням, а також недосконалість правових механізмів регулювання є основними перешкодами для ефективного управління земельними ресурсами.

Військові дії на території України спричинили значні втрати у земельному фонді країни, що ускладнило механізми обліку та контролю за

станом земель. Значні площі сільськогосподарських угідь зазнали руйнувань через бойові дії, забруднення небезпечними речовинами та мінування, що потребує розробки інституційних механізмів їхнього відновлення, рекультивації та раціонального використання у післявоєнний період. У цьому контексті критично важливим є адаптація земельного законодавства до сучасних викликів, включаючи створення механізмів оцінки збитків, розробку правових механізмів компенсації власникам земель, які втратили можливість господарювання, та запровадження інноваційних підходів до екологічної реабілітації постраждалих територій.

Важливою складовою ефективного управління земельними ресурсами є створення інтегрованої цифрової системи моніторингу, яка дозволить оперативно оцінювати стан ґрунтів, рівень їх забруднення, інтенсивність використання та прогнозувати тенденції змін у землекористуванні. Використання сучасних геоінформаційних систем, супутникового моніторингу та автоматизованих кадастрових реєстрів сприятиме підвищенню прозорості земельних відносин та забезпечить ефективний контроль за дотриманням норм законодавства. Важливою складовою удосконалення земельного управління є подальша гармонізація законодавчої бази України із міжнародними стандартами, зокрема із правовими нормами ЄС щодо екологічно відповідального та ефективного землекористування.

Дисертаційна робота Наумчука В. В. виконана на актуальну тему, що має як теоретичну, так і практичну цінність. Це підтверджується важливістю удосконалення науково-методичних положень і розробки ефективних механізмів адаптації управлінської системи до нових умов, спричинених ринковими трансформаціями, воєнними викликами та необхідністю відновлення земельного потенціалу країни. Дослідження є результатом комплексного наукового аналізу, проведеного в рамках науково-дослідних робіт Поліського національного університету. Робота інтегрується у завдання теми “Розвиток земельного потенціалу продовольчої безпеки з урахуванням глобальних викликів” (Держ. реєстр. № 0121U100115, 2022-2024) та теми “Інституційні засади управління земельними ресурсами в умовах ринкових трансформацій” (Держ. реєстр. № 0121U114058, 2023-2025).

У межах цих досліджень автором проаналізовано взаємозв'язок між ефективністю управління земельними ресурсами та їхнім внеском у забезпечення продовольчої безпеки України, вплив ринкових реформ на формування інституційної інфраструктури земельного ринку, механізми підвищення прозорості земельного кадастру та розроблено рекомендації щодо адаптації інституційних механізмів управління до умов підвищеної нестабільності, спричиненої глобальними економічними, кліматичними змінами та військовими діями.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Метою дисертації є обґрунтування та удосконалення інституційних засад управління земельними

ресурсами в умовах ринкових трансформацій і воєнних викликів шляхом розробки ефективних механізмів регулювання, підвищення прозорості земельних відносин, інтеграції екологічних підходів у європейські процеси та гармонізації національної політики з міжнародними стандартами сталого розвитку. Особливу увагу приділено збереженню родючості ґрунтів та моніторингу стану землекористування.

Об'єктом дослідження виступає система управління земельними ресурсами, а предметом – сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів інституційного регулювання землекористування у контексті структурних реформ та післявоєнного відновлення. У рамках дослідження були поставлені завдання систематизації теоретичних основ управління земельними ресурсами, обґрунтування методичних підходів до регулювання земельних відносин у ринкових умовах, розробки механізмів оцінки ефективності державного управління та пропозицій щодо удосконалення законодавчої бази, а також визначення інституційно-економічних передумов відновлення земель, пошкоджених війною. Значна увага приділена розробці екологічно орієнтованих механізмів збереження родючості ґрунтів, оцінці ризиків деградації земель та розробці ефективних методів моніторингу стану землекористування.

Методологічна основа дослідження включає системний аналіз, що дозволив визначити ключові характеристики земельних відносин у контексті їхньої інституційної складової та напрями їхньої оптимізації, абстрактно-логічний метод для уточнення понять і категорій, графічно-аналітичний метод для оцінки економічної, екологічної та соціальної ефективності розвитку земельних відносин, факторний аналіз для оцінки впливу багатоукладності економіки на землекористування, а також соціологічне опитування для визначення інституційних передумов відновлення земель, пошкоджених воєнними діями. У дослідженні широко застосовані ГІС-технології для моніторингу змін у землекористуванні та оцінки ефективності заходів зі збереження родючості ґрунтів.

Практична значущість результатів підтверджується їх впровадженням у діяльність ТОВ “КСАНТ-2”, ТОВ “Овочева технологічна компанія”, ТОВ “АВЕКОНА”, ФГ “Кавецького” та ФГ “Ніконенко”, що сприяло цифровізації земельного адміністрування, підвищенню прозорості кадастрових процесів і вдосконаленню управління земельними ресурсами. Запропоновані технологічні рішення, зокрема використання блокчейн-технологій, ГІС та штучного інтелекту, дозволили оптимізувати реєстраційні процеси, знизити ризики фальсифікації даних і підвищити ефективність регулювання земельних відносин. Крім того, дослідження містить рекомендації щодо застосування методів точного землеробства для зменшення негативного впливу на родючість ґрунтів і підвищення продуктивності землекористування.

Дослідження також інтегроване в освітній процес Поліського національного університету, зокрема у викладання дисциплін “Управління

ресурсним потенціалом національної економіки” та “Управління продовольчою безпекою”, що сприяє підготовці фахівців із сучасними компетенціями у сфері земельного адміністрування та формуванню стратегічних підходів до управління земельними ресурсами в умовах воєнних і ринкових викликів. Отримані результати мають наукову та практичну значущість, сприяючи розробці ефективних механізмів відновлення земельного фонду України, вдосконаленню державної політики у сфері землекористування, збереженню родючості ґрунтів і гармонізації інституційних стандартів із європейськими вимогами.

3. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова новизна здобутих результатів полягає в удосконаленні науково-методичних підходів до управління земельними ресурсами в умовах ринкових трансформацій, що має значення для підвищення ефективності їх використання та відновлення. Основні положення та результати дослідження, що виносяться на захист, характеризують наукову новизну та особистий внесок автора і полягають у наступному:

удосконалено:

- механізм відновлення та рекультивації земель, пошкоджених воєнними діями, з урахуванням інституційних засад управління земельними ресурсами в умовах ринкових трансформацій, який включає аналіз наслідків збройних конфліктів для земельних ресурсів (забруднення, ерозія, деградація ґрунтів), формування інституційної бази для координації дій держави, місцевого самоврядування та міжнародних партнерів, а також розробку механізмів стимулювання інвесторів через податкові пільги, гранти та фінансові інструменти;

- теоретичні засади управління земельними ресурсами в умовах структурних реформ через делегування повноважень з управління державними землями місцевим громадам із впровадженням прозорих механізмів контролю, що сприяє підвищенню відповідальності, ефективності та оперативності управління на місцевому рівні через створення інтегрованих платформ для моніторингу стану земельного фонду, які забезпечують оперативний облік, аналіз та контроль змін у землекористуванні;

- методичний підхід до регулювання ринку сільськогосподарських земель з урахуванням нових безпекових та кліматичних викликів. Основна увага зосереджена на покращенні інституціонального середовища через впровадження сучасних технологій, зокрема блокчейн для земельних реєстрів, що забезпечить прозорість і зменшить корупційні ризики.

набули подальшого розвитку:

- підходи до підвищення ефективності та прозорості управління державними землями через подальшу реалізацію та розширення проєкту “Земельний банк”, який ефективно проводить аукціони із передачі в суборенду державних сільськогосподарських земель у системі

“Прозорро.Продажі”. Висока конкуренція на цих аукціонах свідчить про результативний старт проєкту та формування прозорого ринку суборенди сільгоспземель, що забезпечує зростання бюджетних надходжень, розвиток агровиробництва, створення робочих місць і ефективне використання державних ресурсів;

- рекомендації щодо гармонізації земельного законодавства України з інституційними стандартами ЄС, які враховують сучасні виклики, зокрема: впровадження стандартів ЄС щодо екологічної стійкості та органічного виробництва через інтеграцію інформації про органічні землі до Державного земельного кадастру; створення правових механізмів використання права оренди землі як застави для кредитування із запровадженням прозорих механізмів торгів; оновлення системи масової грошової оцінки земель відповідно до європейських стандартів; реформування права постійного користування державними та комунальними землями; забезпечення захисту прав власників землі за вилучення для суспільних потреб із чіткими критеріями компенсації; запровадження механізмів інституційної підтримки замінованих територій із залученням міжнародних ресурсів для відновлення аграрного потенціалу постконфліктних регіонів;

- комплексні пропозиції щодо змін до законодавства України у сфері земельних відносин в умовах ринкових трансформацій, які включають наступне: скасування механізму безоплатної приватизації земель для забезпечення рівних умов і зменшення корупційних ризиків; запровадження масової оцінки земель шляхом впровадження ринкової, замість нормативної оцінки, для справедливого оподаткування і врегулювання земельних спорів; дозвіл на продаж земель державної та комунальної власності власникам багаторічних насаджень для підтримки садівництва; розробку геоінформаційної системи автоматизованого моніторингу земельних відносин у рамках “Ukraine Facility Plan” для створення прозорого ринку землі; а також перегляд специфіки використання радіаційно забруднених земель із урахуванням екологічних і правових стандартів.

4. Оцінка змісту дисертації та її завершеності. Дисертаційна робота вирізняється цілісною структурною побудовою, що забезпечує логічну узгодженість між її розділами. Її зміст повною мірою відповідає поставленій меті, розкриває тему та завдання дослідження, забезпечуючи належний рівень аргументованості наукових положень. Кожен розділ містить результати, які мають наукову та практичну цінність, відзначаються належним рівнем обґрунтованості та достовірності.

За своїм змістом і оформленням дисертаційна робота відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України, зокрема Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44. Структура дисертації включає анотацію, вступ, три

розділи, висновки, список використаних джерел (258 найменувань) та додатки (42 сторінки). Основний текст викладено на 180 сторінках, містить 34 рисунки та 28 таблиць. Робота написана державною мовою, а її стиль відповідає вимогам наукових праць такого рівня, характеризується системністю, обґрунтованістю, логічністю й послідовністю викладення матеріалу.

У вступному розділі (с. 15–30) висвітлено актуальність дослідження інституційного регулювання земельних ресурсів в умовах ринкових перетворень, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження. Визначено наукову новизну, теоретичну та практичну значущість роботи, а також розкрито методологічні підходи та емпіричну базу дослідження. Особливу увагу приділено викликам, спричиненим військовими діями, та необхідності адаптації механізмів управління земельними ресурсами до сучасних загроз і потреб відновлення.

Перший розділ (с. 31–84) присвячено теоретико-методологічним аспектам інституційного управління земельними ресурсами. У підрозділі 1.1 (с. 31–53) розглянуто концепції земельного управління, значення інституційних чинників у регулюванні земельних відносин, класифікацію інституційних механізмів та їхній вплив на ефективність ринкового обігу земель. У підрозділі 1.2 (с. 54–67) досліджено державні механізми регулювання земельних ресурсів, включаючи систему державного кадастру, інститут оренди та контроль за землекористуванням, із визначенням їхньої ефективності. Підрозділ 1.3 (с. 68–83) містить порівняльний аналіз земельного законодавства України та ЄС, визначає шляхи вдосконалення нормативної бази, зокрема щодо підвищення прозорості земельного ринку та спрощення бюрократичних процедур. Узагальнені результати подано у висновках до розділу 1 (с. 84–86).

Другий розділ (с. 87–140) зосереджений на аналізі сучасного стану та особливостей інституційного управління земельними ресурсами. У підрозділі 2.1 (с. 87–100) оцінено ефективність функціонування управлінської системи, виявлено проблеми низького рівня цифровізації, правових колізій та обмеженого доступу малих і середніх агровиробників до земельних ресурсів. Підрозділ 2.2 (с. 101–125) присвячено оцінці впливу глобальних факторів (кліматичних змін, урбанізації, воєнних дій) на трансформацію управління земельними ресурсами та адаптаційним стратегіям. У підрозділі 2.3 (с. 126–139) проведено оцінку ефективності державного регулювання земельних відносин із точки зору економічних, соціальних та екологічних параметрів. Основні результати цього розділу узагальнені у висновках (с. 140–141).

Третій розділ (с. 142–189) містить науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення інституційного регулювання земельних ресурсів. У підрозділі 3.1 (с. 142–154) розглянуто шляхи децентралізації управління, активізації ролі місцевих громад і розширення ринкових механізмів у розподілі земельних ресурсів. Підрозділ 3.2 (с. 155–166) присвячений цифровим технологіям, що можуть підвищити ефективність регулювання

земельних відносин, включаючи застосування блокчейн-технологій, ГІС-систем та автоматизованих платформ. У підрозділі 3.3 (с. 167–188) запропоновано заходи з відновлення земель, пошкоджених унаслідок війни, включаючи методи оцінки забруднення, механізми залучення інвестицій та адаптацію земельного законодавства до постконфліктного контексту. Висновки до цього розділу (с. 189–191) підсумовують основні рекомендації.

У фінальній частині роботи узагальнено наукові результати, сформульовано висновки щодо вдосконалення інституційного регулювання земельних ресурсів, акцентовано увагу на необхідності гармонізації українського земельного законодавства з нормами ЄС, запровадженні цифрових інструментів управління та адаптації системи регулювання до воєнних і післявоєнних викликів. Достовірність висновків підтверджена апробацією результатів на науково-практичних конференціях та публікаціями у фахових наукових виданнях. Таким чином, дисертаційне дослідження є завершеним і відповідає встановленим вимогам до наукових робіт відповідного рівня.

4. Повнота викладення результатів досліджень у наукових виданнях. За темою дисертації опубліковано 20 наукових праць загальним обсягом 12,41 ум. друк. арк. (автору належить 8,27 ум. друк. арк.), з них 7 праць, в яких опубліковано основні результати дослідження, 10 наукових праць, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та 3 наукові праці, які додатково відображають результати дослідження, що дозволяє вважати виконаними положення п. 8 “Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

5. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Аналіз дисертаційної роботи та наукових публікацій Наумчука Віктора Володимировича, в яких висвітлені основні наукові результати дисертації, не дає підстав сумніву в допущенні здобувачем порушень академічної доброчесності (плагіату чи фальсифікації). Дисертація містить посилання на відповідні джерела інформації за кожним випадком їх використання, відповідає нормам законодавства про авторське право і суміжні права, надає достовірну об’єктивну інформацію про результати власної наукової діяльності.

6. Зауваження до змісту дисертаційного дослідження. Поряд із загальною позитивною оцінкою викладених в дисертації наукових положень, висновків та рекомендацій, слід відзначити певні дискусійні положення та зауваження, що полягають у такому:

1. На с. 81–83 розглядається інтеграція цифрових технологій у нормативно-правове регулювання земельних ресурсів, включаючи автоматизацію кадастрового обліку та блокчейн-рішення. Зважаючи на популярність даної блокчейн-технології, яка базується на ціноутворенні й супутніх регулюючих процесах, особливо правового урегулювання власності на об'єкт купівлі-продажу (обміну), що застосовує аналог і/або прототип електронної біржової торгівлі, це дозволить отримати відповідні бази даних для доповнення елементами ризик-менеджменту в системі цифрової трансформації та розвитку інституційного середовища земельних відносин. Саме тому в роботі бракує конкретних даних про ефективність уже впроваджених цифрових інструментів в Україні. Бажано було б доповнити дослідження аналітичними показниками або прикладами практичного застосування таких технологій у сфері управління земельними ресурсами.

2. У підпункті 2.3. “Економічна, соціальна та екологічна ефективність інституційного регулювання земельних відносин в Україні” автор акцентує увагу на екологічній ефективності інституційного регулювання, включаючи заходи з відновлення деградованих земель та збереження біорізноманіття. Водночас у роботі бракує детального аналізу ефективності екологічних програм, що вже реалізуються, а також їхньої результативності в умовах воєнних викликів. Слід було б розглянути приклади впровадження екологічно дружніх практик у землекористуванні, а також оцінити вплив державних ініціатив щодо підтримки сталого розвитку земельних ресурсів.

3. На с. 155–159 автор висвітлює перспективи цифровізації управління земельними ресурсами, зокрема використання геоінформаційних систем та автоматизованих кадастрових реєстрів. Однак у тексті бракує конкретних даних щодо поточного стану цифрової інфраструктури в Україні, рівня її впровадження у різних регіонах та основних проблем, що виникають при використанні цифрових технологій у сфері земельного адміністрування. Додатковий аналіз практичних аспектів функціонування цифрових систем міг би сприяти більш глибокому розумінню їхньої ефективності та необхідних удосконалень.

4. На с. 156–157 розглянуто використання геоінформаційних систем (ГІС) для управління земельними ресурсами, проте у роботі недостатньо проаналізовано їх інтеграцію з іншими цифровими платформами. Зокрема, відсутня інформація про взаємодію ГІС із системами фінансового планування, кадастровими реєстрами, агромоніторинговими платформами чи екологічними даними. Враховуючи, що ефективне управління земельними ресурсами потребує комплексного підходу, доречно було б доповнити дослідження прикладами синхронізації ГІС із іншими цифровими інструментами, що використовуються в державному управлінні та бізнесі.

5. У підпункті 3.3. “Інституційні механізми відновлення та рекультивації земель, пошкоджених унаслідок воєнних дій” детально описано заходи з розмінування, фізичного та хімічного відновлення ґрунтів,

проте недостатньо розкрито питання контролю та моніторингу ефективності цих заходів. Відсутня інформація про індикатори оцінки відновлення земель, такі як показники відновлення родючості, рівень забруднення важкими металами після рекультивації чи вплив проведених заходів на місцеву екосистему. Варто було б додати розділ про механізми довгострокового моніторингу стану земель та методи оцінки ефективності застосованих підходів.

8. Загальна оцінка роботи, її відповідність встановленим вимогам

Дисертаційна робота Наумчука Віктора Володимировича на тему “Інституційні засади управління земельними ресурсами в умовах ринкових трансформацій” є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, містить нові теоретичні узагальнення та науково-методичні підходи до вирішення актуального наукового завдання щодо управління земельними ресурсами в умовах ринкових трансформацій. Обрану тему дисертаційної роботи розкрито в повному обсязі, розв’язано поставлені завдання, досягнуто мету дослідження, отримано нові наукові результати, які мають теоретичне значення та практичну цінність. Дисертація має концептуальний та прикладний аспекти, що є характерними для наукової роботи. Відмічені дискусійні положення не знижують її наукового і практичного значення.

Означене дозволяє зробити висновок про те, що дисертаційна робота Наумчука Віктора Володимировича виконана з дотриманням норм академічної доброчесності, на належному теоретичному і практичному рівнях, за змістом, оформленням і актуальністю та наданими рекомендаціями відповідає “Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 07 “Управління та адміністрування” зі спеціальності 073 “Менеджмент”.

Офіційний опонент:

кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
лабораторії польових досліджень з
добривами та управління якістю
продукції Національного наукового
центру “Інститут ґрунтознавства та
агрохімії імені О. Н. Соколовського”

Улько
Євгеній Миколайович

Віктор Наумчук
кандидат економічних наук
старший науковий співробітник
лабораторії польових досліджень з добривами та управління якістю продукції
Національного наукового центру “Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського”
М. Київ

“Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського”